

ENRICO NORELLI

**FECIOARA MARIA
ÎN SCRIERILE APOCRIFE**

**Un studiu referitor la Maica Domnului
în creștinismul antic**

Traducere din limba franceză

ȘTEFAN MUNTEANU

Tipărită cu binecuvântarea

Înaltpreasfințitului

TEOFAN

Mitropolitul Moldovei și Bucovinei

DOXOLOGIA

Iași, 2020

CUPRINS

INTRODUCERE

Fecioara Maria în universul creștin 9

CAPITOLUL I

Cum să o studiem pe Fecioara Maria

în scrierile apocrife? 15

1. Fecioara Maria în cărțile canonice și în scrierile apocrife 15
2. O nouă abordare în studierea apocrifelor 18
3. Relația tensionată dintre scrierile canonice și apocrife 21
4. Trei caracteristici ale scrierilor apocrife 26
5. Relația dintre Iisus și rudele Sale în Sfintele Evanghelii 31
6. Tradițiile referitoare la Iacov, fratele Domnului 34
7. Relatările despre Fecioara Maria 36

Capitolul II

Nașterea lui Iisus de către Fecioara Maria

în scrierile apocrife 41

1. Relația cu scrierile canonice 41
2. De la *testimonia* la scrieri 44
 - 2.1. *Înălțarea lui Isaia* 44
 - 2.2. *Faptele lui Petru* 49
 - 2.3. Evenimentele care stau la baza acestor scrieri 55
3. *Protoevanghelia lui Iacov* 59
 - 3.1. „Textul fondator” al istoriei Fecioarei Maria 59
 - 3.2. Scopul scrierii: refuzul zvonurilor despre originea lui Iisus 63
 - 3.3. Fecioria Maicii Domnului 65

3.4. <i>Protoevanghelia</i> și „profețiile” referitoare la Maica Domnului	69
3.5. Originea evenimentelor referitoare la Nașterea lui Iisus	73
4. Fecioara Maria în alte scrieri apocrife despre Iisus din secolul al II-lea	79
4.1. <i>Evanghelia lui Toma</i>	79
4.2. <i>Evanghelia evreilor</i>	83
4.3. <i>Evanghelia Mariei</i>	85
5. Informații dintr-o scriere din secolul al II-lea și câteva implicații	87
5.1. O „istorisire ascunsă” a Nașterii lui Iisus	87
5.2. Nașterea lui Iisus din Fecioara Maria	89
5.3. Importanța fecioriei Maicii Domnului	93
6. Odele lui Solomon	97
6.1. Oda 19	97
6.2. O folosire simbolică a motivelor tradiționale referitoare la Maica Domnului	99
7. Alte texte apocrife despre Nașterea Domnului	104
7.1. <i>Epistola Apostolilor</i>	104
7.2. <i>Întrebările lui Bartolomeu</i>	106
7.3. <i>Faptele lui Pilat</i>	108
7.4. <i>Genna Marias</i>	113
8. Un vechi text despre șederea Domnului în Egipt	115
9. Rescrierile latine ale <i>Protoevangheliei lui Iacov</i>	119
9.1. <i>Evanghelia lui Pseudo-Matei</i>	119
9.2. <i>Cartea nașterii Mariei</i>	123

CAPITOLUL III

Adormirea Maicii Domnului	127
1. O tradiție foarte complexă	127
2. Două familii textuale	130
3. Familia „O frunză de palmier din arborele vieții”	130
3.1. Conținutul relatării	130
3.2. Variantele textuale	133
3.3. Alte texte	137
4. Familia textelor „Betleem”	143
4.1. Textele	143

4.2. Conținutul relatării	146
5. Un posibil model pentru înțelegerea acestei literaturi	148
5.1. Tradiții despre o relatare primitivă a Adormirii	148
5.2. Regruparea textelor potrivit lui Stephen J. Shoemaker	151
5.2.1. Textele copte	151
5.2.2. Alte grupuri de texte	154
5.2.3. Putem vorbi despre o evoluție coerentă? ...	155
6. O influență gnostică?	159
6.1. Elemente „heterodoxe”	160
6.2. Câteva remarce la teza lui Shoemaker	161
7. Călătoria în lumea cealaltă și mijlocirea Maicii Domnului	163
7.1. La originea scrierii <i>Transitus</i> , călătoria în lumea cealaltă?	163
7.2. Mijlocirea Maicii Domnului pentru sufletele celor osândiți	165
8. Elemente arhaice în <i>Transitus</i> -uri	168
8.1. O rugăciune pentru a scăpa de duhurile rele	168
8.2. O ipoteză mai puțin fericită despre originea scrierilor <i>Transitus</i>	173
9. O strategie pentru legitimarea <i>Transitus</i> -urilor	175
9.1. Episcopul Meliton de Sardes împotriva ereticului Leucius	176
9.2. Ioan al Tesalonicului, autoritatea episcopului „salvează” apocrifa	178
10. Adormirea Maicii Domnului – între scriere apocrifă și hagiografică	187
Bibliografie	183
Indice de referințe scripturistice	199

INTRODUCERE

Fecioara Maria în universul creștin

Fecioara Maria ocupă un loc de seamă în tradiția creștinilor ortodocși și catolici. În schimb, protestanții neagă rolul de mijlocitoare ce îi era în mod larg atribuit înainte de Reformă, considerându-L pe Mântuitorul Iisus Hristos drept Unicul Mijlocitor între Dumnezeu și oameni. Ceea ce nu l-a împiedicat pe Martin Luther să scrie un superb comentariu la „Cântarea Fecioarei Maria” (*Magnificat*), în care laudă modul în care Dumnezeu a preamărit-o pe această femeie smerită și simplă.

Totuși astăzi comunitățile protestante privesc cu un oarecare respect și interes persoana Fecioarei Maria, după cum ne dă mărturie, printre altele, documentul elaborat în Franța de „Groupe des Dombes”*: *Maria în planul lui Dumnezeu și comuniunea sfinților*¹.

Amplizarea cinstirii acordate Maicii Domnului în universul creștin este cu atât mai impresionantă cu cât prezența ei este foarte discretă în scrierile pe care creștinii din primele secole le-au reținut ca referințe normative, adică în cărțile Noului Testament*.

În Evanghelia după Marcu, considerată cea mai veche din cele patru devenite canonice, Fecioara Maria este menționată

* „Groupe des Dombes” este un grup ecumenic francez care își trage numele de la o veche mănăstire cisterciană din Ain, lângă Lyon (Abbaye Notre-Dame-des-Dombes). A fost fondat în 1937 la inițiativa preotului catolic Paul Couturier [n. tr.].

¹ *Marie dans le dessein de Dieu et la communion des saints*, Bayard Centurion, Paris, 2002².

* A se vedea Charles Perrot, *Binecuvântată ești tu între femei* (Luca 1, 42) – *Fecioara Maria în contextul primului secol creștin*, Scriptură, Tradiție, Liturghie 3, Doxologia, Iași, 2018 [n. tr.].

o singură dată de Marcu atunci când Iisus merge în satul Său natal și învață în sinagogă (cf. Mc. 6, 3). Locuitorii Nazaretului se întrebau între ei de unde avea El această înțelepciune și cum putea săvârși minunile, iar apoi adaugă: „A nu este Acesta teslarul, fiul Mariei și fratele lui Iacov și al lui Iosi și al lui Iuda și al lui Simon? Și nu sunt, oare, surorile Lui aici la noi?”. Din câte se pare, ei Îl opun pe Iisus părinților Săi după trup, fraților Săi și surorilor Sale, pe care îi considerau, spre deosebire de El, persoane obișnuite și care nu aveau nimic în comun cu activitatea Sa. Maica Domnului este din nou menționată de Evanghelistul Marcu – dar fără a fi numită – la Marcu [3, 31-35] unde „Mama Lui și frații Lui” vin să-L caute pe Iisus în timp ce învăța în casă; Iisus, privind pe cei ce ședea în jurul Său declară: „Oricine va face voia lui Dumnezeu, acesta este fratele Meu și sora Mea și mama Mea” (Mc. 3, 35). Această afirmație nu este prea favorabilă pentru Maica Domnului; Iisus Se plasează aici ca unul ce vrea să rupă orice legătură cu familia Sa – atât de importantă în societatea din acea vreme – pentru a Se putea consacra în deplină libertate vestirii Împărăției lui Dumnezeu².

Dacă mențiunile cele mai vechi ale Maicii Domnului în tradiția evanghelică atestă în mod cert numele ei, ele nu descriu însă și o persoană care ar fi avut în mod incontestabil conștiința misiunii lui Iisus și L-ar fi susținut. Mai târziu, Evanghelistul Luca, autorul Evangheliei ce-i poartă numele și al Faptelor Sfinților Apostoli, o va prezenta, la începutul

²Mai multe femei cu numele de Maria sunt menționate de Evanghelistul Marcu în momentul pătimirilor Mântuitorului (cf. Mc. 15, 40), al punerii Sale în mormânt (cf. Mc. 15, 47) și al descoperirii mormântului gol (cf. Mc. 16, 1); una dintre ele este Maria Magdalena. S-a dorit uneori să se identifice Fecioara Maria cu „Maria, mama lui Iacov cel Mic și a lui Iosi” din Mc. 15, 40 (ceea ce nu reprezintă de altfel decât una dintre posibilele traduceri ale acestor cuvinte), deoarece numele masculine corespund celor doi frați ai lui Iisus potrivit Mc. 6, 3. Dar acest lucru pare puțin probabil deoarece este greu de crezut că Evanghelistul Marcu o desemnează pe Maica Domnului referindu-se la doi dintre frații lui Iisus și nu la El. Afirmația că desemnarea poate proveni din contextul primei comunități creștine din Ierusalim, acolo unde Iisus a murit, iar Iacov și Iosi trăiau încă și erau binecunoscuți, nu mi se pare prea convingătoare.

ultimei sale scrieri, drept un membru eminent – împreună cu frații Domnului – al primei comunități creștine din Ierusalim (cf. Fapte 1, 14), dar nu o va mai menționa deloc apoi. În Evanghelia după Ioan, Maica Domnului – căreia nu i se spune niciodată pe nume – apare în două episoade importante: cel al nunții din Cana Galileii (cf. In 2, 1-5) și cel unde, de pe Cruce, Iisus o încredințează ucenicului pe care El îl iubea (cf. In 19, 25-27). Dar aceste două episoade sunt, fără îndoială, încărcate de simbolism și valoarea lor istorică rămâne aleatorie.

Se respiră un aer total diferit în relatările referitoare la Nașterea Mântuitorului pe care Evangheliștii Matei și Luca le-au plasat la începutul scrierilor lor. Și, dintre toate cărțile Noului Testament, doar aici cititorul află că Maica Domnului era neprihănită atunci când l-a zămislit pe Iisus (cf. Mt. 1, 25). Desigur, importanța acordată Fecioarei Maria de cei doi Evangheliști este foarte diferită: pentru Evanghelistul Matei, adevăratul protagonist este dreptul Iosif, iar Maica Domnului este mai mult pasivă; în timp ce pentru Evanghelistul Luca, ea prezintă o identitate „autonomă”, datorită mai ales unor episoade precum Buna Vestire sau vizita la Elisabeta.

Cadrul istoric al acestor două episoade este însoțit de elemente deosebite. Totuși, nu putem nega faptul că aceste două episoade prezintă un oarecare cadru legendar. Deja, cum vom vedea pe scurt în continuare, ele sunt pe alocuri contradictorii. În plus, potrivit acestor texte, conștiința Fecioarei Maria despre natura și misiunea lui Iisus nu concordă cu distanța pe care, așa cum tocmai am amintit, tradiția cea mai veche i-o atribuie referitor la activitatea Fiului ei.

Observăm, așadar, că în textele devenite canonice rolul Fecioarei Maria devine important, dar prin intermediul unor relatări care nu par să reproducă evenimente reale³.

În aceste condiții, cum ar trebui înțeleasă evoluția persoanei Fecioarei Maria de la un statut marginal în textele

³ Cele două episoade menționate în Evanghelia după Ioan nu fac excepție decât în aparență, deoarece susțin în lucrarea de față marea probabilitate că intenția simbolică primează în față fidelității faptelor reale.

cele mai vechi, atât în ceea ce se spune despre ea, cât și în relația limitată cu misiunea Fiului său, până la scoaterea ei în evidență din ce în ce mai puternic în tradiție, și în particular punerea ei în valoare ca Fecioară mamă?

Această evoluție se manifestă mult mai detaliat într-un anumit număr de relatări apocrife. Mai mulți ani de cercetare a acestor scrieri m-au convins că ele nu constituie – sau nu sunt doar – niște evoluții ulterioare și secundare ale informațiilor conținute în Evangheliile incluse în cele din urmă în canonul Noului Testament. Anumite apocrife conțin tradiții mult mai vechi decât relatările referitoare la Nașterea Domnului din Evangheliile după Matei și Luca, iar analiza lor poate contribui în mod decisiv la înțelegerea cum și, mai ales, plecând de la ce surse s-au format acestea din urmă.

Aceasta nu înseamnă însă că textele apocrife ne oferă elemente istorice mult mai fiabile despre Nașterea Domnului decât Evangheliile. Chiar și ceea ce am putea reconstitui din forma precedentă primelor capitole din Evangheliile după Matei și Luca trebuie de fapt considerat ca relativ din punct de vedere istoric. Circumstanțele reale ale Nașterii lui Iisus vor rămâne pentru totdeauna necunoscute, și de altfel nu există motive să credem că ele au fost în mod necesar particulare. Dar cum voi arăta în paginile ce urmează, consider că este imposibil în acest moment să înțelegem caracterul specific al relatărilor canonice referitoare la Nașterea Domnului fără a le compara cu relatările apocrife cele mai vechi. Din această perspectivă, ipoteza mea este următoarea: relatările cele mai vechi ale Nașterii Domnului, atât cele conținute în scrierile ce vor deveni canonice, cât și altele, nu se bazează pe evenimente, ci pe enunțuri teologice vizând să ilustreze singularitatea persoanei lui Iisus Hristos prin scoaterea în evidență a caracterului unic al Nașterii Sale. Asemenea enunțuri au putut fi stabilite apelându-se la citate din Vechiul Testament, interpretate ca profeții despre Nașterea lui Iisus; unele dintre ele neexistând de fapt sub această formă în Vechiul Testament, fiind modelate pentru a ocupa funcția

de profetie. De fapt, relatările referitoare la Nașterea Domnului, care ne sunt atât de familiare și dragi, nu sunt constituite doar din unități narrative minore pe care cercetarea exegetică le-a reperat deja de bună vreme, în particular la Evangelistul Matei. Acestea au fost, la rândul lor, inspirate de enunțuri nenarative care insistau pe Nașterea lui Iisus dintr-o Fecioară, motiv care oferă o excelentă posibilitate de afirmare a naturii dumnezeiești a Mântuitorului. Acești „sâmburi generatori” au produs diferite tipuri de relatări care, progresiv, s-au dezvoltat în cicluri narrative relativ complexe.

Nu pretind că această ipoteză explică originea tuturor elementelor din aceste relatări, și cu atât mai puțin că ne conduc la înseși sursele Nașterii lui Iisus dintr-o Fecioară; de altfel nu abordez această problematică în cartea de față. Dar consider că pista adoptată în paginile ce urmează ne poate ajuta să înțelegem cum s-au constituit narațiunile referitoare la Maica Domnului. Studiul meu nu este deci în mod particular consacrat prezentării relatărilor apocrife despre Fecioara Maria. El le rezumă pe acestea din urmă în perspectiva de a corela examenul operelor literare cu problematica istorică a formării, evoluției și funcției acestor opere în cadrul istoriei creștinismului antic.

Importanța căpătată de Maria, ca Fecioară mamă a Fiului lui Dumnezeu, a făcut ca mai apoi credincioșii să se intereseze de modul în care și-a petrecut ultima parte a vieții sale. Nu știm aproape nimic despre o astfel de reflecție în primele secole; mai multe indicii ne arată că ea era în curs de formare în secolul al IV-lea, dar primele texte care ne vorbesc în mod explicit despre acest lucru datează din secolul al V-lea, adică dintr-o epocă în care canonul Noului Testament era constituit. Așadar, textele care înfățișează evenimente referitoare la sfârșitul vieții Maica Domnului nu mai puteau la acea epocă decât să fie considerate drept scrieri apocrife. Cinstirea de care se bucura Maica Domnului și reflecția teologică despre persoana ei au dus, în schimb, la integrarea acestor relatări în „tradiția” Bisericii, doar că se puneau problema dacă aceste scrieri exterioare canonului pot constitui

un temei la nivelul credinței. Episcopii au fost cei care, prin calitatea lor, și-au asumat sarcina să legitimeze conținutul acestor scrieri, atribuindu-le unei tradiții de origine apostolică pentru care autoritatea Bisericii se prezenta drept garantă. Așa se explică faptul că numeroase relatări despre „Adormirea” Maicii Domnului sunt conținute în omiliile unor episcopi, după cum vom arăta în detaliu în continuare.

Ultimul capitol al acestei cărți va fi deci consacrat prezentării literaturii apocrife referitoare la sfârșitul vieții Maicii Domnului. Va dezvolta unele considerații asupra „motivelor generatoare” ale acestor texte și va da câteva exemple despre modul în care apocrifele au fost așezate deoparte ca atare, în timp ce conținutul lor era reluat cu precădere în omilii deoarece devenise indispensabil pentru „memoria” pe care Biserica voia să o construiască apropo de originile sale.

CAPITOLUL I

Cum să o studiem pe Fecioara Maria în scrierile apocrife?

1. Fecioara Maria în cărțile canonice și în scrierile apocrife

În creștinismul antic, distincția dintre textele canonice și scrierile apocrife este un fenomen secundar, deoarece colecția canonică s-a format în mod progresiv și nu poate fi considerată constituită decât începând din a doua jumătate a secolului al IV-lea; pentru unele cărți decizia finală venind chiar mult mai târziu*.

Desigur, din secolul al II-lea se vorbește despre scrieri „apocrife”, doar că prin această denumire se făcea trimitere la opere individuale și nu implica în nici un caz excluderea lor dintr-o colecție de scrieri normative sau canonice*. Cum

* În Orient, autoritatea Apocalipsei scade din ce în ce mai mult în-deosebi după ce, în 250, Dionisie al Alexandriei a susținut cu talent că ea nu fusese scrisă de autorul celei de a patra *Evangelii* și al *Epistolelor ioanice*. Ea nu va fi admisă în canonul oriental decât în jurul anului 400. Origen și Chiril al Ierusalimului nu o vor include în listele lor canonice, iar Grigorie de Nazianz o omite. În Occident, Epistola către Evrei nu a fost admisă în canon deoarece nu era recunoscută ca aparținând Apostolului Pavel. Astfel se explică absența ei din *Fragmento Muratoriano* și din *Codex Claromontanus* (în jurul anului 300). Autoritatea acestei scrieri în Occident nu se va impune decât spre sfârșitul secolului al IV-lea și începutul secolului al V-lea cu Ilarie de Poitiers, Ieronim și Augustin [n. tr.].

* Termenul ἀπόκρυφα desemna la origine niște „scrieri ascunse” sau „secrete” recomandate a fi cunoscute doar de cei inițiați. Cuvântul grec ἀπόκρυφα (adjectiv neutru plural provenit din verbul κρύπτω [ascuns]), înseamnă „[lucruri] ascunse”, sau „secrete”. Or, o carte poate fi considerată ἀπόκρυφα în două situații: 1) atunci când ea este ținută în mod intenționat ascunsă, în adevăratul sens al cuvântului; 2) atunci când originea ei este ascunsă, adică necunoscută (cf. Dan. 12, 4.9; 4 Ezd. 14, 44) [n. tr.].

vom vedea în paragraful următor, începând din a doua jumătate a secolului I au circulat în comunitățile creștine mai multe scrieri care se prezentau ca vehiculând viața și învățătura lui Iisus și a ucenicilor Săi, viață și învățatură considerate normative de credincioși. Unele din aceste scrieri au fost în cele din urmă recunoscute drept transmițătoare autentice ale acestei memorii și au intrat în constituirea canonului Noului Testament. Totuși, după închiderea canonului, au continuat să fie compuse și alte scrieri de același gen, dar care din acel moment „s-au născut” atunci drept apocrife; vom încerca deci să sugerăm în continuare care a fost rolul lor.

Pentru epoca cea mai veche, așa cum am spus, nu există nici un motiv de separație, în studiul surselor literare, între cărțile canonice și cele care nu au fost incluse în canonul Noului Testament, deoarece atât unele, cât și celelalte au fost compuse într-o epocă în care nu exista încă un canon și nici un raport cu faptul, ulterior, că ele vor fi incluse sau nu. Cu toate acestea, în majoritatea studiilor referitoare la literatura creștină veche găsim în continuare capitole separate pentru „Noul Testament” și pentru „scrierile apocrife”; la fel – pentru a nu cita decât un alt exemplu – la începutul monografiilor referitoare la persoana istorică a lui Iisus Hristos, atunci când sunt prezentate sursele și se stabilește valoarea lor, găsim capitole separate pentru Evangheliile canonice și pentru cele necanonice.

Cine citește aceste rânduri se poate întreba pe bună dreptate: De ce oare, dacă ținem cont de cele menționate mai sus, mai este necesar un studiu despre persoana Fecioarei Maria în scrierile apocrife? Nu ar fi mult mai corect să vorbim de persoana ei în toate scrierile creștine vechi, independent de faptul dacă ele au fost sau nu canonizate? Întrebarea este deplin justificată. De fapt, în paginile ce urmează voi încerca să arăt că nu putem înțelege reprezentările Fecioarei Maria din textele devenite canonice fără a lua în considerare informațiile din scrierile apocrife, deoarece în anumite cazuri acestea ne permit accesul la sursele din care s-au inspirat autorii scrierilor cuprinse în Noul Testament, în particular

Evangelheliștii Matei și Luca. Într-adevăr, există un mare număr de studii excelente despre relatările referitoare la Nașterea Domnului conținute în scrierile acestor doi Evangheliști, dar eu consider că atâta timp cât ele au fost examinate fără a se ține în mod serios cont de scrierile apocrife, se îngărădește semnificația unor aspecte. O asemenea atitudine din partea exegeților se datorează, după părerea mea, influenței – în general inconștiente – supozițiilor teologice din studiile istorice și literare, lucru ce voi încerca de altfel să-l arăt în rândurile ce urmează.

Am decis să scriu o carte despre persoana Fecioarei Maria în scrierile apocrife tocmai pentru a pleda în favoarea unei noi abordări. Îndeosebi în prima parte, dedicată relatărilor despre Nașterea Domnului, voi încerca să integrez relatările canonice și necanonice, dar fără a reface analiza celor dintâi; pentru acestea mă voi baza pe rezultatele studiilor exegetice existente, destul de numeroase și aprofundate, și mă voi concentra pe studierea scrierilor apocrife. Scopul meu este să demonstrez – și tocmai în aceasta, cred eu, constă aportul nou al acestei cărți, elaborată de altfel progresiv, de-a lungul anilor, prin intermediul mai multor cercetări personale – în ce mod un astfel de examen ne permite să cunoaștem istoria cea mai veche a narațiunilor despre Fecioara Maria, a celor ce aveau să devină, la rândul lor, canonice și apocrife.

După cum am menționat, abordarea tradițională a persoanei Fecioarei Maria în creștinismul antic ia în considerare textele apocrife creștine separat de cele devenite canonice. Se procedează la studiul textelor presupunându-se că apocrifele conțin, referitor la Fecioara Maria, redactări secundare vizând dezvoltarea și completarea elementelor prezente în scrierile canonice. Dacă o asemenea poziție este de înțeles atunci când exegetul sau istoricul este motivat în particular de exigențe de ordin teologic și acordă o atenție mai mult sau puțin deosebită istoricității relatărilor canonice despre Nașterea Domnului, este semnificativ să observăm că o abordare de acest gen este în mod egal adoptată și de specialiștii care consideră că textele canonice înseși au foarte puține a ne spune referitor

la persoana istorică a Maicii Domnului. Ei sunt convinși de fapt că apocrifele nu fac altceva decât să dezvolte ulterior elaborările legendare conținute în textele canonice și nu permit să ajungem la tradiții mult mai vechi decât literatura devenită canonică. Specialiștii termină în general prin a separa scrierile canonice și apocrife, fără a o face însă plecând de la presupuneri teologice care ar privilegia *a priori* literatura canonică¹. O asemenea delimitare este cu atât mai practică astăzi de comentatori când țin să demonstreze în studiile lor că mărturiile Noului Testament despre Fecioara Maria sunt, în substanța lor, plauzibile, deși nu au nici o dificultate în a recunoaște caracterul legendar al informațiilor referitoare la Fecioara Maria incluse în scrierile apocrife.

2. O nouă abordare în studierea apocrifelor

În paginile ce urmează voi adopta o nouă perspectivă, împărtășită și de alți specialiști, ce mi se pare a fi cea mai coerentă din punct de vedere metodologic și mult mai prolifică din punct de vedere istoric. Așa cum am menționat, dacă ținem cont de faptul că – ceea ce, după părerea mea,

¹ Pentru o sinteză a studiilor dedicate persoanei Fecioarei Maria (și lui Iisus în general) în scrierile apocrife cunoscute până în 1909, lucrarea lui Bauer Walter (1877-1960), *Das Leben Jesu im Zeitalter der neutestamentlichen Apokryphen* (J.C.B. Mohr, Tübingen, 1909) rămâne încă foarte utilă, mai ales pp. 4-87 (pp. 8-21 despre Fecioara Maria înaintea „căsătoriei” cu dreptul Iosif). Cartea fiind consacrată vieții lui Iisus, episodul Adormirii Maicii Domnului nu este luat în considerare. Despre Fecioara Maria în scrierile apocrife găsim multe informații în articolul lui Édouard Cothenet, „Marie dans les apocryphes”, în H. du Manoir, ed., *Maria. Études sur la Sainte Vierge* VI, Beauchesne et fils, Paris, 1961, pp. 71-156. Putem de asemenea consulta sinteza lui James Keith Elliot, „Mary in the Apocryphal New Testament”, în C. Maunder, ed., *Origins of the Cult of Virgin Mary* (Burns & Oates, Londra/New York, 2008, pp. 57-70), care ne informează pe scurt despre conținutul și ideile din *Protoevanghelia lui Iacov*, despre cele două rescrieri ale sale în latină și despre „compilația J” (a se vedea mai departe în studiul nostru), precum și, într-un mod foarte general, despre textele privind Adormirea și mutarea cu trupul la cer a Maicii Domnului.

este evident – canonizarea unei colecții de scrieri creștine este un fenomen secundar, atunci trebuie să examinăm toate textele anterioare acestei canonizări, comparându-le plecând de la același nivel. În ceea ce privește subiectul nostru, aceasta înseamnă că scrierile necanonice ne permit să accedem la tradiții mult mai vechi decât cele din compoziția textelor apoi canonizate (fără ca aceasta să presupună în mod necesar evenimente „care au avut efectiv loc”) și că enunțurile din apocrife despre Fecioara Maria nu depind în mod necesar de cărțile canonizate. Mai mult, unele apocrife ne pot ajuta să înțelegem reprezentările Fecioarei Maria din scrierile Noului Testament deoarece ele ne permit să întrededem unele elemente pe care acestea din urmă le-au exploatat la rândul lor; de asemenea, ele ne permit să evaluăm mai bine sursele folosite de operele devenite apoi canonice, precum și modul în care autorii lor au reelaborat aceste surse (în aportul lor „redacțional”) și, prin urmare, mesajul pe care au vrut să-l transmită.

Exigența de a nu separa reprezentările Fecioarei Maria din textele devenite canonice și din cele devenite apocrife nu înseamnă că în paginile ce urmează vom face o exegeză detaliată a relațiilor canonice, care de altfel au fost îndestul studiate; totuși, tocmai din cauza acestor aspecte enunțate mai sus, nu le vom lăsa complet deoparte, ci vom ține cont de acele aspecte care permit să ilustrăm abordarea noastră metodologică diferită de cele practicate în mod tradițional. Metoda folosită în actualul studiu urmărește, așadar, să fie – în limitele aptitudinilor mele – în mod stric istorică. Ceea ce nu înseamnă deloc (cred că este de prisos să amintesc) că aș pretinde să propun aici reconstrucția istorică evidentă a „faptelor” „din spatele” textelor. O asemenea îmbinare între fapte și texte, care ar face din cele din urmă un fel de calc lingvistic al celor dintâi, ar fi naivă și ar putea fi contestată de toate cercetările actuale asupra textului, literar sau de alt gen. Suntem foarte conștienți astăzi că atât „faptele” pe care le reconstituie, cât și textele sunt niște compoziții și că relațiile lor reciproce sunt foarte complexe. În plus, chiar și

istoricii, care nu reduc întreaga cercetare istorică la o poziție retorică, știu bine că nu există nici o entitate conformă cu „reconstrucția sigură a faptelor”. Cercetarea istorică procedează întotdeauna și în mod inevitabil prin aproximări, fiind supusă verificărilor sistematice și modificabile, nu doar pentru că nu va putea niciodată să cuprindă și să descrie în întregime un eveniment sau un proces istoric, ci pentru că acestea sunt văzute într-un mod întotdeauna nou și diferit în funcție de poziția observatorului/istoricului, de supozițiile sale personale și de întrebările pe care le pune surselor sale (precum și de modul în care el își construiește propriul sistem de surse).

Este o opinie pe care, chiar desigur, nu o putem aprofunda aici, am vrut doar să o evoc pentru a aminti că, atunci când procedez potrivit unei metode riguroase din punct de vedere istoric, propun să aplicăm la toate textele, fără nici o deosebire între canonice și apocrife, regulile acceptate drept caracteristice demersului istoric. Mă voi strădui, așadar, să mă abțin să efectuez demersuri inductive naive plecând de la texte la „fapte” care ar fi existat înainte de apariția textelor. Drept urmare voi căuta să examinez în ce mod textele „construiesc” relatările, referindu-se întotdeauna la niște texte anterioare (texte ipotetice), adesea pierdute, modificându-le în mod sistematic pentru a servi concepțiilor lumii și existenței umane pe care autorii acestor texte le propun destinatarilor lor sau eventualilor cititori.

Relatările despre Fecioara Maria, asemenea multor altor scrieri, au fost compuse, iar apoi reelaborate în mai multe rânduri, precum componentele lingvistice ale procesului de comunicare, și integrate în strategii ce urmăreau să facă acceptate ca legitime – de comunitățile potențialilor destinatari cărora se adresau instanțele ce au produs textele – instituții, norme, practici, concepții și raporturi de putere. Adică acele strategii care vizau, printre altele, să definească, să consolideze, să modifice însăși comunitatea căreia scrierile i se adresa. Altfel spus, interesul textelor creștine vechi referitoare la persoana Maicii Domnului nu pare să consistă în faptul că ele ar permite reconstrucția unei figuri istorice (care pentru